https://doi.org/10.32849/2409-9201.2024.24.72

УДК 346.5:349.22

НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Ольга ШАПОВАЛОВА

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник

Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України (Харків)

UDC 346.5:349.22

RESEARCH DIRECTIONS OF THE LABOR-LEGAL MECHANISM OF ADAPTATION OF WAR VETERANS TO CIVILIAN LIFE

Olha SHAPOVALOVA

Doctor of Law, Professor,
Leading Researcher

Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development NALS of Ukraine (Kharkiv)

https://orcid.org/0000-0002-8813-3849

Стаття присвячена розробці теоретичних засад правового регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі формування трудо-правового механізму адаптації ветеранів війни до цивільного життя, його запровадженні та реалізації відповідних вимог. Статтю підготовлено в межах теми фундаментального дослідження «Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни» (РК УкрІНТЕІ № 0123U104874). Досліджено правові проблеми значимості наукового обґрунтування нових підходів до вивчення комплексних правових проблем запровадження трудоправового механізму адаптації ветеранів війни до цивільного життя. Актуальність даної тематики полягає в обгрунтуванні необхідності популяризації серед науковців та інших фахівців заявленої проблематики задля створення у суспільстві сприятливого середовища.

Запропоновано чотирі напрями модернізації адаптивних заходів для ветеранів війни та правових засобів їх здійснення. Показано стан популяризації у науковому середовищі заявленої проблематики, а саме: роздумами із заявленої проблематики вже обмінялися учасники Міжнародної науково-практичної конференції на тему «Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід», яка відбу-

The article is devoted to the development of theoretical foundations in the legal regulation of social relations, which is created in the formation of the process of the labor-legal mechanism of adaptation of war veterans to civilian life, its introduction and implementation of the relevant requirements. The article was prepared within the scope of the fundamental research topic "Legal support of professional adaptation and the right to entrepreneurial activity of war veterans" (RK UkrINTEI No. 0123U104874). The legal problems of the significance of the scientific substantiation of new approaches to the study of complex legal problems of the introduction of a labor law mechanism for the adaptation of war veterans to civilian life have been studied. The relevance of this topic is impossible to justify the need to popularize among scientists and other specialists the stated issues in order to create a favorable environment in society.

Four directions of modernization of adaptive measures for war veterans and legal means of their implementation are proposed. The state of popularization of the stated problem in the scientific environment is shown, namely: reflections on the stated problem have already been exchanged by the participants of the International scientific and practical conference on the topic "Legal means of ensuring and protecting human rights: domestic and fo-

лася у СНУ ім. В. Даля 16 травня 2024, Круглого столу (інтернет-конференції) «Економіка, право та інноваційний процес: завдання в умовах воєнної трансформації України», яка відбулася в НДІ ПЗІР 26 квітня 2024 р., Всеукраїнської науково-практичної конференції «Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції», яка відбулася у СНУ ім. В. Даля 29 березня 2024 р.

Змодельовано комплекс завдань, зокрема, щодо створення гібридних робочих місць для ветеранів війни, виконання нормативу робочих місць для працевлаштування та запровадження майнового елементу соціально-правового характеру, який призначений для утримання помічника ветерана.

Ключові слова: працевлаштування, сприятливе середовище, ветерани війни, трудо-правовий механізм, нові напрямки наукового дослідження, адаптація ветеранів війни, гібридні робочі місця, помічник ветерана війни

reign experience", which was held at the V.Dal SNU. May 16, 2024, Round table (Internet conference) "Economy, law and innovation process: tasks in the conditions of the military transformation of Ukraine", which took place at the PZIR Research Institute on April 26, 2024, All-Ukrainian scientific and practical conference "Interaction of international norms and national law". through the prism of the processes of globalization and integration", which took place at V.Dal SNU on March 29, 2024.

A set of tasks has been modeled, in particular, regarding the creation of hybrid workplaces for war veterans, the implementation of workplace standards for employment and the introduction of a property element of a socio-legal nature, which is intended for the maintenance of a veteran's assistant.

Keywords: employment, favorable environment, war veterans, labor law mechanism, new areas of scientific research, adaptation of war veterans, hybrid jobs, veteran assistant retention

Постановка проблеми. Україна після перемоги стане країною, у якій особливої уваги, турботи та спеціальних умов працевлаштування потребуватимуть щонайменше більше мільйона ветеранів війни. Вже викладаються результати спостереженням Міністерства України у справах ветеранів щодо потреби їх у працевлаштуванні після звільнення (демобілізації) з військової служби. Однак на практиці виникають проблеми щодо створення гібридних робочих місць для ветеранів війни. Прогнозується нова перспективна вимога до роботодавця щодо запровадження та виконання нормативу робочих місць для працевлаштування ветеранів.

На державному рівні, спираючись на вже існуючий у країні попит та відомий закордонний досвід, виникла потреба у започаткуванні й розбудові інституту помічника ветерана, метою якого є надання послуг з підтримки ветеранів та членів їх сімей під час переходу від військової служби до цивільного життя [1].

Внаслідок започаткування відповідного пілотного проекту постає наукове завдання щодо обґрунтування доцільності запровадження у трудові правовідносини майнового елементу соціально-правового характеру, пріоритетного для ветеранів війни. Актуальність дослідження трудо-правового механізму адаптації ветеранів війни обумовлює популяризацію здобуття відповідних аналітичних знань про новації підходів у його запровадженні. Але задля переведення у практичну площину концепцій та моделей правового врегулювання процесу соціального захисту ветеранів поки що не вистачає вагомого теоретичного заділу для створення правових умов працевлаштування та відповідальної зацікавленості суспільства в забезпеченні з боку держави ефективних соціальних та соціально-економічних гарантій. Низка пропозицій щодо запровадження нових підходів до вивчення комплексних правових проблем запровадження трудо-правового механізму адаптації потребує не лише наукового обґрунтування нових підходів, але й аналітичного узагальнення вже відомих.

Раніше вже було вивчено окремі правові проблеми наукового обґрунтування та моделю-

вання гібридних робочих місць для ветеранів війни. Надавався науково-практичний коментар окремих положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» від 4 лютого 2021 р. та деяких положень Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15. 03. 2022 р. Але все ще потребують обговорення питання правового забезпечення професійної адаптації ветеранів війни внаслідок деталізації спеціального порядку утворення гібридних робочих місць та застосування моделі, подібної до гіг-контракту.

Наукова спільнота усвідомлює значимість поваги й пошани ветеранам війни, які часто, потерпають від втрати здоров'я у боротьбі за суверенітет та незалежність України. Тому держава не має помилятися у побудові ефективного трудо-правового механізму їх адаптації до цивільного життя. Аби уникнути помилок, насамперед, потребується визначити пріоритетні напрямки наукового дослідження трудоправового механізму та підходи до їх вивчення.

Мета статті – напрацювання аргументації теоретичного та практичного характеру щодо актуальності узгодження вимог, необхідних та достатніх для створення трудо-правового механізму адаптації ветеранів війни до цивільного життя та забезпечення його функціонування у всьому ланцюгу відносин, пов'язаних із створення сприятливого середовища для працевлаштування та виконання соціально-трудових функцій представниками зазначеної категорії осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд бібліографічних джерел показує стан популярності у науковому середовищі заявленої проблематики. Так, окремі її аспекти обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції на тему «Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід», яка відбулася у СНУ ім. В. Даля 16 травня 2024 р. Також Круглий стіл (інтернет-конференція) на тему «Економіка, право та інноваційний процес: завдання в умовах воєнної трансформації України», яка відбулася в НДІ ПЗІР 26 квітня 2024 р., не обійшла увагою питання формування адаптаційного механізму для ветеранів війни.

На Всеукраїнській науково-практичній конференції «Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції», яка відбулася у СНУ ім. В. Даля 29 березня 2024 року, заявленій проблематиці також була присвячена низка доповідей. Зокрема, у науковій спільноті відбувається обговорення сучасного стану ветеранської політики нашої держави – В. Шевердіна [2, с. 32-38]. В. Кохан уточнює нюанси статусу ветерана війни та напрацьовує підходи до систематизації видів професійної адаптації ветеранів війни і послуг, запропонованих державою у цій сфері. Нею запропоновано наступні класифікаційні ряди адаптації: (1) традиційне працевлаштування у формі найманої праці згідно із Кодексом законів про працю України; (2) працевлаштування на умовах нестандартної зайнятості; (3) започаткування і розвиток ветеранського підприємництва [3, с.179-185].

Вивчалися й питання легалізації нестандартних форм зайнятості в Україні, хоча безвідносно їх пристосування до особливостей праці та професійних можливостей ветеранів війни, але базові застороги дослідників є корисними. Другий розділ колективної монографії «Соціально-трудові права і виклики цифровізації» (2023 р.), який має назву «Легалізація нестандартних форм зайнятості в Україні: сучасний стан і перспективи» містить опис «Правового регулювання дистанційної та надомної роботи» (автор підрозділу 2.1 - Я. Сімутіна).

М. Шумило дослідив «Трудові відносини на цифрових платформах: складнощі унормування та проблеми правозастосування» (підрозділ 2.2.), О. Середа та А.Юшко «Нові види договорів у сфері праці: гіг-контракти, трудові договори з нефіксованим робочим часом» (підрозділ 2.3.) [4, с.171-286]. Цей авторський колектив зробив внесок у формування теоретичної бази реалізації нововведень щодо застосування нових гнучких форм організації праці, які слід вивчати як підґрунтя для подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. Створення сприятливого середовища для працевлаштування шляхом введення спеціального нормативу робочих місць досягається шляхом активізації

комплексної державної політики щодо працевлаштування ветеранів. Кабінетом Міністрів України розробляються комплексні програми їх реінтеграції. Важливим сучасним вектором політики повернення до життя в цивільних умовах вважають традиційне та нетрадиційне працевлаштування за моделлю гібридних робочих місць; започаткування і розвиток ветеранського підприємництва; самозайнятість та інш. Також держава та органи місцевого самоврядування не вагаються з забезпеченням інституту помічника ветерана, розширенням функцій Українського ветеранського фонду та наважуються на інші спеціальні проекти та ініціативи. Але навіть вже наявні комплексні програми та проекти реінтеграції ветеранів війни не гарантують право на працевлаштування і забезпечення належною заробітною платою.

За відомостями опитування Українського ветеранського фонду, відсоток ризику відсутності роботи у ветеранів виріс із 34% до 42%. Динаміка свідчить про те, що при поверненні до цивільного життя демобілізовані військовослужбовці зіштовхуються з низкою труднощів під час пошуку роботи. Це пов'язано, як з особистими побоюваннями ветеранів в контексті адаптації, так і ваганнями з боку роботодавця. Найбільш поширеними стереотипами не прийняття ветеранів на роботу вважають: їх психоемоційний стан та невідповідність рівня навичок кваліфікації на ту чи іншу цивільну посаду [5].

Досвід засвідчує, що не всі вагання роботодавця є виправданими і тому виправданим стає оновлення законодавства України про нормативи із створення робочих місць для працевлаштування ветеранів війни. Сучасне вітчизняне законодавство вже не вперше закріплює норматив робочих місць для певних категорій населення. Тим самим відбувається заохочення дійсних та потенційних роботодавців задля реалізації частини державної підтримки соціально вразливих осіб або/та осіб з особливим статусом. Новели законодавства щодо створення сприятливого середовища для працевлаштування ветеранів війни шляхом введення спеціального нормативу робочих місць пропонується запровадити якщо буде прийнято відповідний Закон. Наразі слід звернути увагу науковців на нову законодавчу ініціативу Верховної Ради щодо нормативу робочих місць для працевлаштування ветеранів війни. Її сутність викладено у Законопроєкті за №10261 від 14.11.2023 р., яким пропонується встановити норматив робочих місць для працевлаштування ветеранів війни. Назва законопроєкту "Про внесення змін до Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" щодо гарантій працевлаштування ветеранів війни".

Зазначений у проекті організаційний елемент механізму адаптації передбачає посилення співпраці між українськими суб'єктами господарювання (бізнесами) та ветеранами війни. Він стимулюватиме перших реінтегрувати ветеранів до цивільного економічного життя, а других – відчувати державні гарантії морального та матеріального характеру. Зокрема, це проявляється у пропозиції доповнення Закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» новою статтею 16-1 "Забезпечення права ветеранів війни на працевлаштування".

Згідно з нею для підприємств, установ, організацій, у тому числі фізичних осіб, які використовують найману працю, буде встановлено норматив робочих місць для працевлаштування ветеранів війни у розмірі 2% середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб, - у кількості одного робочого місця [6].

Законопроект спрямований на стимулювання працевлаштування ветеранів війни, звертаю увагу, без залучення коштів державного бюджету! Водночас у разі порушення запроектованого припису стосовно гарантій соціального захисту, знадобиться державний примус та настануть негативні наслідки у вигляді санкцій. Підстави, розмір санкцій, форма їх застосування, система повідомлень про порушення квоти, та інші аспекти заявленої проблематики – все це потребує аналітики щодо реалізації вимог проекту нормативного акту, про який йдеться, у разі/після його прийняття.

Тут також слід звернутися до виявлення недоліків автоматизованого контролю, в тому числі обсягу відповідальності за невиконання нормативу робочих місць для працевлаштування зазначеної категорії населення. Доцільно також вивчити результати функціонування в Україні автоматизованої системи повідомлення про порушення квоти робочих місць

для осіб з інвалідністю, яка була впроваджена на початку 2023 року. Це дозволить запропонувати можливо подібну систему, але вже позбавлену виявлених недоліків. Внаслідок напрацювання належних правових умов контролю також з'явиться можливість обгрунтування уявлення про правові умови заохочення роботодавця до виконання нормативу робочих місць, а також - прояву інноваційного підходу щодо організації нестандартних робочих місць та режимів праці. Можливо заохоченнем роботодавця до виконання нормативу робочих місць можуть бути податкові пільги, інші державні гарантії, ну і далі очікуються інші пропозиції на розсуд дослідницького середовища щодо цієї проблеми.

Другий напрямок нових затребуваних наукових досліджень ґрунтується на просуванні ідеї запровадження для ветеранів війни помічника ветерана, метою якого є надання послуг з підтримки ветеранів та членів їх сімей під час переходу від військової служби до цивільного життя.

Постановою Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 р. № 652 було започатковано експериментальний пілотний проєкт щодо запровадження інституту помічника ветерана війни у системі переходу від військової служби до цивільного життя.

На кінець 2023 року ним було охоплено лише чотири області – Дніпропетровська, Львівська, Вінницька та Миколаївська. Надалі перелік областей розширюється та включатиме Закарпатську, Київську, Полтавську, Сумську, Харківську. Зазначеним обласним та Київській міській державним (військовим) адміністраціям прописано вимогу вжити заходів до реалізації експериментального проекту та до 31 січня 2024 р.

Послуга помічника ветерана спрямована на сприяння ветеранам у реалізації передбачених законодавством можливостей, прав, гарантій, пільг, на які мають право ветерани, та надається за зверненням ветерана до помічника ветерана. Послуга надається ветеранам помічником ветерана на безоплатній основ, проактивно або на запит ветерана до помічник [7, п.7, п.8].

У Порядку реалізації експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя також прописано й перелік надання послуги помічника. В основному, це такий шлях: участь у визначенні проблемних питань ветерана, які потребують вирішення; інформування його про державні, регіональні, місцеві програми підтримки ветеранів; консультування щодо можливостей, прав, гарантій, пільг, отримання публічних (електронних публічних), соціальних, освітніх, реабілітаційних, психологічних та інших послуг, зокрема з питань оформлення документів для отримання таких послуг; забезпечення налагодження комунікації між ветеранами та суб'єктами надання публічних (електронних публічних) послуг, участі в опрацюванні інформації про ступінь задоволення якістю надання публічних (електронних публічних) послуг, формування пропозицій щодо удосконалення якості їх надання; формування пропозицій щодо удосконалення можливостей територіальної громади в задоволенні потреб ветеранів, активного долучення ветеранів до життя територіальної громади, використання їх потенціалу для розвитку територіальної громади, регіону та суспільства в цілому [7, п.8].

У центрах ветеранського розвитку готують майбутніх помічників ветерана для набуття відповідних компетентностей. Центри відкриваються на базі визначених владою закладів вищої освіти. Один із таких центрів вже відкрито у місті Дніпро на базі Університету митної справи та фінансів МОН України. Підготовка фахівців із супроводу ветеранів війни та членів їхніх родин відбувається за бюджетні кошти.

Індивідуальний статус ветерана сприймається як персоніфіковані права і обов'язки. Вони визначаються особливостями правового положення, а також станом придатності до працевлаштування. Тут слід висунути гіпотезу для опрацювання, згідно якої трудові права і обов'язками кожного конкретного ветерана можуть формуватися у залежності від здатності його помічника приєднатися до процесу реалізації трудової функції.

Право розширення організаційних можливостей учасників трудових відносин було закладено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» від 4 лютого 2021 р. [8]. Натомість, потребує належ-

ного вивчення доцільність розширення правосуб'єктності помічника ветерана як представника сторони трудового договору внаслідок застосування гнучких форм організації праці.

Цю гіпотезу доцільно виокремлювати внаслідок актуалізації питання створення нетрадиційних гібридних робочих місць, гнучких режимів праці, гіг-контрактів тощо. У науці трудового права вже було доведено їх гібридну сутність, а саме - поєднання цивільно-правового договору з трудовим. Слід визнати, що гіг-контракти найбільшою мірою підходять для залучення ветеранів війни на нестандартну форму зайнятості.

Водночас просування ідеї запровадження гібридних робочих місць для ветеранів війни потребує напрацювання відповідних правових механізмів трудової адаптації робітників з кола ветеранів війни шляхом залучення їх на посади радників та незалежних експертів.

Наприклад, таке залучення стало доцільним для шерінгових компаній медичного обладнання для протезування. Це – нова малодосліджена сфера гібридних моделей робочого місця та гнучких форм організації праці, які потребують фіксованих правила щодо їх утворень. Передбачуваний зиск від такої моделі це - задоволення водночас потреб лікарської та пацієнтської спільноти, медичної науки та наукова розробка сучасних моделей протезування. Отже, утворення гібридних робочих місць радників та експертів з кола ветеранів війни є вкрай затребуваною умовою не лише їх працевлаштування, але й – гарантування соціальної допомоги помічника, якому дозволено приєднатися до процесу реалізації трудової функції ветерана. Конкретизація соціальної складової з боку помічника і трудової – з боку ветерана стає запорукою ефективної інтеграції. Натомість, знадобляться й конкретні приписи-обмеження щодо її застосування.

Отже, наукова спільнота ще не до кінця усвідомлює значимість помічника ветерана для реалізації трудових функцій ветерана в механізмі його професійної адаптації до цивільного життя.

Подальші напрацювання необхідні в частині пошуку інноваційних організаційно-правових інструментів комбінованої гнучкої моделі специфічного режиму праці у центрах колективного користування науковим медичним обладнанням, але використовуючи потенціал помічника, коли відбуватиметься випробування протезів та реабілітаційних вправ.

Висновки. На основі проведеного огляду можна визначити пріоритетні напрямки аналітичного дослідження комплексного трудо-правового механізму адаптації ветеранів війни до цивільного життя. Спрямованість кожного з запропонованих напрямків аналітичного дослідження, це - переведення у практичну площину концепцій та моделей правового врегулювання їх соціального захисту. Також - доповнення категоріального апарату та класифікації прав соціально-економічного спрямування зазначеної вразливої та поважної категорії населення.

Перший напрям – вдосконалення правових умов створення сприятливого середовища шляхом введення нормативу робочих місць для працевлаштування ветеранів війни та автоматизованого контролю за виконанням нормативу робочих місць для тих ветеранів, які не є особами з інвалідністю. Правове стимулювання прояву інноваційного підходу щодо організації нестандартних робочих місць та гнучких режимів праці.

Другий напрям – обґрунтування моделі гібридного робочого місця радників та незалежних експертів (з кола ветеранів війни, які мають фізіологічні втрати) для шерінгових компаній, профіль яких науково-дослідницька інфраструктура задля створення медичного обладнання для протезування та подальшої реабілітації. Інституалізація вимог щодо запровадження інституту помічника ветерана у трудові правовідносини з ветеранами війни, які потребують помічника не лише у буденному житті, але й будучи працевлаштованими.

Посилання:

1. Висновок Комітету з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів Верховної Ради України щодо розгляду проєкту Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» (реєстр. № 10000 від 15.09.2023), поданого Кабінетом Міністрів України. Аппарат Верховної Ради України. blob:https://itd.rada.gov.ua/d25cbb15-0151-4649-9e86-2761d4b472f9

2. Шевердіна В. (2024). Правова основа соціального забезпечення військовослужбовців та членів

їх сімей за законодавством України: сучасний стан. Право та інноваційне суспільство, № 1 (22), с.32-38.

3. Кохан В. (2024) Працевлаштування ветеранів війни за результатами професійної адаптації: правові проблеми і виклики. Право та інновації.№ 2 (46), с.179-185.

4. Сімутіна Я., Шумило М., Середа О., Юшко А. Розділ 2. Легалізація нестандартних форм зайнятості в Україні: сучасний стан і перспективи. Соціально-трудові права і виклики цифровізації: монографія / кол. авт.; за ред. Я. В. Сімутіної, М. М. Шумила. Київ: Ніка-Центр, 2023.с.171-286. (348 с.)

5. Лагазюк С.В. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо гарантій працевлаштування ветеранів війни». blob:https://itd.rada.gov.ua/3a1ded9a-cd5e-477d-b772-6aa256bbaa21

6. Проєкт Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" щодо гарантій працевлаштування ветеранів війни" від 14.11.2023 за №10261 https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-zakonu-ukraini-pro-status-veteraniv-viyni-garantii-ikh-sotsialnogo-zakhistu-shchodo-garantiy-pratsevlashtuvannya-veteraniv-viyni

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя» від 19 червня 2023 р. № 652 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-%D0%BF#Text

8. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» від 4 лютого 2021 р. за № 1213-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2021, № 20, ст.178. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text

Статтю було подано	08.07.2024	The article was submitted
Статтю було прийнято	20.07.2024	The article was accepted